

ZPRÁVY Z KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA

SBÍRKY KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA NA VÝSTAVĚ KORONA V MUZEU!

Iva Bydžovská – Michal Klacek – Matěj Měříčka (Praha)

Oddělení knižní kultury Knihovny Národního muzea (dále KNM) připravilo ve spolupráci s antropologickým oddělením Přírodovědeckého muzea koncem roku 2020 kabinovní výstavu *Korona v muzeu!* Předměty na výstavu zapůjčilo také Historické muzeum, Archiv Národního muzea a Městské muzeum v Poličce.

Osudy výstavy byly spleť stejně jako události minulého roku. Nejdříve vznikla na jaře virtuální výstava na webu Digitální knihovny kramářských tisků *spalicek.net*. Po ní byli tvůrci požádáni o vytvoření fyzické formy výstavy. Tu se nakonec podařilo realizovat v prostorách Historické budovy Národního muzea. Otevřena zůstala ovšem pouze několik dní, než se projevila nová vládní opatření proti šíření koronaviru. Proto nakonec vznikla druhá mutace virtuální výstavy přístupná na stránkách Národního muzea. Fyzická forma výstavy pak byla prodloužena do konce června 2021. Výstava je určená především pro dospělého diváka a představuje zcela zapomenutou křesťanskou mučednici sv. Koronu, znovuobjevenou po vypuknutí epidemie covid-19. Ukazuje také, jak se naši předkové vyrovnávali s podobnými situacemi v době před vynálezem očkování a antibiotik, na které dnes tak spoléháme. Návštěvník uvidí mimo jiné různé typy amuletů, které měly chránit před nákazou, prohlédne si preparáty nakažených tkání a seznámí se s dobovými lékařskými a léčitelskými postupy.

Co víme o sv. Koroně? Byla to křesťanská mučednice z druhého století, která došla svého konce v Antiochii nebo Damašku spolu se svým spolustrpítelem sv. Viktorem. Zřejmě pro způsob umučení, roztržení mezi dvěma vypruženými palmami, byla vybrána za patronku dřevorubců a řezníků. Její jméno znamená koruna a ta se také stala jedním z jejích atributů. Snad právě proto si světice získala pozornost mocných panovníků. Císař Svaté říše římské Ota III. nechal její ostatky přenést do korunovačního domu v Cáchách a udělal z ní spolupatronku tohoto ústředního sakrálního prostoru říše. Císař Karel IV., známý sběratel relikvií, údajně získal ostatek sv. Korony spolu s lebkou sv. Viktora v italském Feltre a převezl je do Čech. Lebka sv. Viktora je součástí svatovítského pokladu, ostatek sv. Korony se ale v jeho soupisech neobjevuje. Později, v 18. a 19. století, byla sv. Korona známa jako pomocnice chudých a lidí v nouzi.

Obr. 1. Vojtěch Eduard Šaff, sádrový reliéf *Heilige Korona. Das Korona Gebet*. Vídeň 1916. Zápůjčka originálu z Městského muzea a galerie v Poličce. Foto: Jan Novotný (KNM).

A bylo to opět její jméno, které z ní učinilo v roce 2020 za krátký čas ochránkyni proti koronavirovému onemocnění covid-19. Propagátoři světice se odvolávali na tradici jejího patronátu proti nakažlivým nemocem. Pracovníkům KNM se ale tuto tradici na našem území potvrdit nepodařilo.

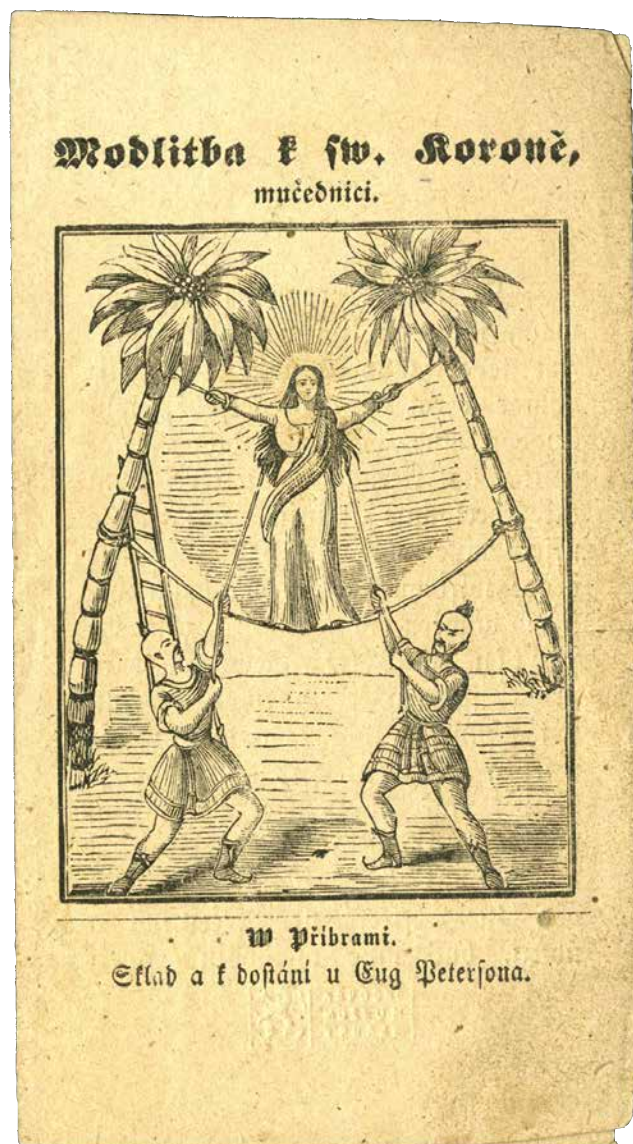
Na výstavě je Korona prezentována především tak, jak

Obr. 2. *Gebet zu der heiligen Märtyrerin Korona*, [první polovina 19. století]. Německá modlitba ke sv. Koroně za pomoc v nouzi a trápení. Titulní dřevorez s vyobrazením svaté Ludmily. KNM, oddělení knižní kultury, fond Modlitby. Foto: KNM.

byla vnímána v 18. a 19. století ve střední Evropě, tedy jako ochránčynie a pomocnice chudých, ale také jako obskurní pomocnice hledačů pokladů či jiného způsobu rychlého zbohatnutí. Žádná expozice se neobejde bez vizuálně přitažlivých předmětů. Bohužel sv. Korona nepatřila mezi často zobrazované svěťice. KNM představila především tištěné modlitby, které zaujmou úvodní ilustrací. Jejich producenti se obvykle snažili srazit cenu tisku a zřídka kdy nechávali vytvářet nové štočky pro konkrétní zakázku. Proto není výjimkou, že tisky obsahující modlitby ke svaté Koroně mají na titulní ilustraci jiné svěťice, případně vyobrazení Panny Marie. Pokud je sv. Korona vyobrazena na titulní ilustraci, máme většinou možnost zhlédnout její poněkud kuriózní umučení. Muzeum v Poličce zapůjčilo na výstavu reliéf z dílny Vojtěcha Eduarda Šaffa, mimo jiné autora soch „Země“ a „Vzduchu“ na balustrádě Národního muzea. Jedná se o přípravnou studii z cyklu vídeňských pověstí ukazující svěťici v neobvyklém zobrazení pomocnice při nalezení pokladu.

Víra v rychlé zbohatnutí prostřednictvím svaté Korony byla pochopitelně pranýřována církevními autoritami. Tisky s takovýmto pověrečným obsahem jsou poměrně vzácné. Většinou vycházely s chybějícími nebo fiktivními nakladatelskými údaji, a dále se šířily v opisech. KNM

Obr. 3. *Modlitba k sv. Koroně, mučednici*, Alois Landfras-syn, Jindřichův Hradec, [1858–1902]. Titulní dřevorez s umučením sv. Korony. KNM, oddělení knižní kultury, fond Modlitby. Foto: KNM.

jeden takový nenápadný tisk, popisující cestu k nalezení 99 000 dukátů, vlastní. Pro případné zájemce o rychlé zbohatnutí jsme připravili návod a potřeby pro správné provedení rituálu. Domníváme se, že v pokoronavirové době může být k užítku.

Koronavirus není zdaleka jedinou epidemií, která kdy potkala naši zemi. Předchozí generace zažily epidemie moru, neštovic, cholery, tyfu, záškrtu, španělské chřipky a další. Jiné nemoci, jako tuberkulóza, byly přítomné neustále. V našich končinách se jí podařilo téměř vymýtit očkováním a léčbou antibiotiky, ale ve světě je tuberkulóza stále mezi nakažlivými nemocemi největším zabijákem.

V dřívějších dobách bez rozvinuté medicíny, na kterou se spoléháme dnes, se lidé mnohem více obraceli o pomoc k nadpřirozeným ochráncům – světcům. Tento fakt byl na výstavě vizuálně vyjádřen zvětšeninami patogenů nakažlivých nemocí s koronavirem v čele, stojících v opozici vůči obrazům světců, jimž dominuje sv. Korona. Pokud

Obr. 4. Mechanismus na prořezávání kůže pro přikládání baněk. Podobně jako pouštění žilou či přikládání pijavic měl i tento nástroj sloužit k odvedení „zkažených šťáv“. Historické muzeum, Etnografické oddělení. Foto: Jan Novotný (KNM).

Obr. 5. Morový tolar, 1528, Jáchymov. Takzvané morové tolarý jsou výrazným prvkem medailérství 16. století. Představený tolar pochází z produkce krušnohorského česko-saského regionu s převažujícím saským protestantským vlivem. Historické muzeum, Numismatické oddělení, sbírky Františka Rudolfa a Karla Chaury. Foto: Jan Novotný (KNM).

Obr. 6. Polykací obrázky si lidé nosili z různých poutních míst. Používaly se zejména k léčení nemocných. Obrázek se oddělil a namočil do vody k pití či zapekl do jídla. KNM, oddělení knižní kultury, fond Bedřich Přibíl. Foto: KNM.

Obr. 7. Morová stuha s vyobrazeními svatých ochránců proti moru, [18. století]. Měla být nošena ideálně přímo na těle. Historické muzeum, Etnografické oddělení. Foto: Jan Novotný (KNM).

Obr. 8. Záběr do výstavy se syfilitickou lebkou a tekutinovým preparátem pravých neštovic. Přírodovědecké muzeum, antropologické oddělení. Foto: Jakub Šedý (NM).

Obr. 9. Záběr do výstavy s předměty potřebnými k vyvolání pomoci sv. Korony při hledání pokladu. Foto: Jakub Šedý (NM).

Obr. 10. Záběr do výstavy se zvětšeninami patogenů. Foto: Jakub Šedý (NM).

Obr. 11. *Modlitba ku svatě mučenicí [sic] Koroně*, M. F. Lenk, Znojmo, [1857–1880?]. Tento tisk s vyobrazením umučení sv. Korony na výstavě nenajdete. Byl objeven až po jejím zahájení při katalogizaci nových přírůstků. KNM, oddělení knižní kultury, fond Modlitby. Foto: KNM.

divák pozvedne zrak ještě výše, uvidí linii dat vybraných epidemií, která demonstrovuje všudypřítomnost hromadných nemocí v průběhu celé naší existence a v důsledku zeslabuje výjimečnost současné nákazy.

Naše situace se od předchozích ale výrazně liší. Je to vůbec poprvé, kdy máme k dispozici takto rychle účinnou pomoc. Okolnosti jara 2020 nám připomněly, jak vypadala situace v dobách, kdy neexistovala účinná léčba, ba dokonce v dobách, kdy nebyl znám původce nemoci – patogen, a kdy epidemie byly obecně považovány za trest Boží. Logickým důsledkem tohoto přesvědčení bylo hledat pomoc či ochranu před nemocemi opět v oblasti víry, například prostřednictvím přímlov světců u trestajícího Boha. Přímlovců byla celá řada a můžeme říci, že jejich spojení s nemocemi jim zajistilo trvalou popularitu mezi věřícími. Síla přímlovců byla připomínána celou řadou předmětů, které se v rukou laiků stávaly amulety a byla jim přisuzována ochranná funkce sama o sobě, nehledě na nesouhlas církevních představitelů. Na výstavě nalezneme celou řadu takových předmětů ze sbírek Historického muzea a KNM.

Ač ve výstavě zabírají prostředky víry a lékařství fyzicky protilehlé strany, neradi bychom, aby byly vnímány jako

stojící vzájemně v opozici. Víra a lékařství představovaly jen dvě různé cesty ke stejnému cíli. Někteří lékaři dokonce považovali smíření s Bohem za podmínku úspěšné léčby. Církevní představitelé zase vyzývali věřící k dodržování lékařských rad, a jejich ignorování přirovnávali k pokoušení Boží trpělivosti, a tedy hříchu.

Předmoderní lékařství vycházelo z hippokratovsko-galénovského konceptu založeného na představě o vnitřní tělesné harmonii a rovnováze tělních šťáv, které je třeba udržovat. Nemoc pak byla projevem narušení této vnitřní rovnováhy. Tehdejší lékařství se tedy z dnešního pohledu orientovalo především na prevenci pomocí příslušné stravy, zdravého životního prostředí a stylu a rovnováhu se snažilo obnovit pouštěním žilou či podáváním různých očištných prostředků. V případě epidemie nakažlivé nemoci znělo základní heslo předmoderní medicíny jednoduše: „Prehni rychle, daleko od nakažené oblasti a vrať se domů pozdě.“ V přímém rozporu s tímto heslem byly však protimorní řády, omezující přesuny osob a hrozící v případě nedodržení i hrdelními tresty.

Naštěstí u lékařů obliba pouštění žilou a podávání klystýrů či projímadel od konce 17. století postupně klesala. Ale ještě v 19. století nalzáme v lékařských knihách pro lid upozornění, že obyčej pouštění žilou není v případě nemoci vhodnou léčbou. Zvláště markantně se nevhodnost tohoto prostředku projevovала při léčbě cholery, kdy tento postup ještě umocňoval dehydrataci a oslabení organismu.

Lehce chmurnou atmosféru výstavy navozenou při pohledu na preparáty projevů nakažlivých nemocí se snaží rozptýlit citáty dobových lékařských postupů, novinových rad i žertovných písní, které naleznete na zdech. Snad někteří naleznou i paralely k dnešní situaci. Vedle kuriózních zpráv o léčbě cholery pomocí šampaňského nebo síry naleznete i některé z postupů vodoléčby, kterou prosazoval dodnes známý jesenický rodák Vincenz Priessnitz a jeho následovníci. Tyto postupy z 19. století, například sprchování studenou vodou a proplachování dutin, jsou dnes opět doporučovány jako forma prevence.

Zásadní změnu ale odstartovalo první očkování vakcínou z kravských neštovic, které provedl anglický lékař Edward Jenner v roce 1796. Povšiml si, že lidé přicházející často do styku s dobytkem jsou vůči pravým neštovicím imunní. Očkovací látkou byl obsah puchýřků lidí nemocných kravskými neštovicemi. Ještě před očkováním byla známa variolizace – záměrná infekce dětí pravými neštovicemi od nakažených s lehkým průběhem nemoci. Tato metoda imunizace byla poměrně riskantní, měla vysokou mortalitu, ale stále byla lepším řešením než onemocnění samotné. Právě neštovice jsou jedinou infekční chorobou, kterou se podařilo vymýtit na celém světě. Věřme, že nebude jedinou.

Iva Bydžovská

Michal Klacek

Matěj Měřička

Knihovna Národního muzea

oddělení knižní kultury

Vinohradská 1

110 00 Praha 1